

1.01
Prejeto 27. 2. 2006

UDK 321.6(497.1)"1929"

Jure Gašparič*

Uvedba diktature kralja Aleksandra

IZVLEČEK

Avtor v razpravi opisuje in analizira okoliščine uvedbe šestojanuarske diktature kralja Aleksandra leta 1929, njen značaj in odzive nanjo v državi ter tujini. Ugotavlja, da je diktatura sicer bila izraz realne politične potrebe v državi, a je po svojem bistvu predstavljala avtokratsko vladavino, ki jo je bilo čutiti na vseh področjih življenja. Pozitivne zasluge šestojanuarskega režima, zlasti nujna pravna unifikacija države, so tako ostale v senci ostre politične represije.

Ključne besede: Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, šestojanuarska diktatura, kralj Aleksandar Karađorđević, Petar Živković, politične stranke

ABSTRACT

THE INTRODUCTION OF KING ALEXANDER'S DICTATORSHIP

In the paper, the author describes and analyses the circumstances surrounding the introduction of the January 6th Dictatorship by King Alexander in 1929, its nature, as well as the reactions it provoked both at home and abroad. He concludes that the dictatorship, although being an expression of a genuine political need in the country, was essentially an autocratic rule which was felt in all spheres of life. In this way, the positive aspects of the January 6th regime, especially the urgent legal unification of the country, were overshadowed by sharp political repression.

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, King Aleksandar Karađorđević, January 6th Dictatorship, Petar Živković, political parties

Potem ko je Stjepan Radić poleti 1928 za vedno zatisnil oči in se odpravil v onostranstvo, ga je tam že nestrpno pričakoval znameniti Baja, alias Nikola Pašić. Takoj po prihodu ga je povprašal, kakšna je politična situacija v Kraljevini SHS, še zlasti pa ga je zanimalo, kaj je ostalo od njunega sporazuma iz leta 1925.

"E, moj Baja," je odgovoril Radić, "ostal je samo spor, razum je že povsem izginil."

In tako se je pričela diktatura kralja Aleksandra.¹

* Univ. dipl. zgodovinar, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: jure.gasparic@inz.si

¹ Prirejeno po Nikola Pašić u anegdotama. Sabrao Milovan Vitezović. Beograd 2002, str. 158.

V vetrovni in mrzli beograjski noči s petega na šesti januar 1929 so številni novinarji vztrajno čakali pred Aleksandrovim dvorcem na veliko vest o rešitvi naj-novejše politične krize v državi. Med njimi je bil tudi Danilo Gregorič. Skupaj s francoskim dopisnikom je potrpežljivo stal med hišnimi vrati bližnje stavbe in kadil cigareto. Pomenkovala sta se o aktualni politični situaciji in Gregorič je ugotavljalo, da najbrž res ni drugega izhoda iz krize kot ta, o katerem se je že nekaj dni šušljalo po Beogradu - ukinitve parlamentarizma. Očitno demokratično prežeti Francoz pa je z zaničljivim nasmehom na ustih odgovarjal, "/.../ da je verjetno ta kočljivi položaj nekim ljudem zelo zaželen!"² Svojega jugoslovanskega kolega je modro vprašal, ali se mu ne zdi mogoče, "/.../ da kralj z zadovoljstvom pričakuje, kako se bo razdiralo politično življenje države in njenih strank in kako bo sama po sebi postala nesmiselna vsa zgradba jugoslovanskega parlamentarnega življenja."³ Ob tem je pojasnjeval, kako sta mu prejšnji dan tako novi vodja Hrvaške kmečke (seljačke) stranke (HSS) dr. Vladko Maček kot Svetozar Pribičević povedala, da sta zagovarjala parlamentarno rešitev krize in izvedbo popolnoma svobodnih volitev, vendar je kralj njun predlog zavrnil. Gregorič kljub kolegovim navedbam ni spremenil stališča. Politični položaj v državi in še zlasti razpoloženje na Hrvaškem, kjer so ob prvodecembrskem prazniku uprizorili prave ulične spopade, sta po njegovem mnenju klicala k "odločnim odredbam".⁴

Naslednje jutro, v nedeljo 6. januarja 1929, je bilo ugibanj in političnih kalkulacij dokončno konec. Kralj je izdal proklamacijo Mojemu dragemu narodu! Vsem Srbom, Hrvatom in Slovencem!, s katero se je "kot vladar in kot sin te zemlje" obrnil "neposredno na narod" in mu povedal, da je prišel čas, "ko med narodom in kraljem ne more in ne sme biti več posredovalca". "Narodnim množicam" je pojasnil, da je njegovo "dušo trgal" njihov "obupni klic", kajti tako ljudska kot njegova pričakovanja in želje po konsolidaciji političnih razmer v državi se niso izpolnili. Politično in parlamentarno življenje v prvi jugoslovanski državi je dobivalo "vedno bolj negativno obeležje" in posledično krnilo ugled države v tujini. Kralj je ob tem poudaril: "Sveta moja dolžnost je, da z vsemi sredstvi čuvam državno in narodno edinstvo".⁵

Sredstvo, za katero se je v zares nezavidljivi politični situaciji odločil Aleksander, je bilo ostro in korenito. Politično dediščino prvega desetletja jugoslovanske države je v celoti izbrisal. V zadnjem delu svojega manifesta je namreč odločil: "Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev od 28. junija 1921 se razveljavi. Vsi državni zakoni ostanejo v veljavi, dokler se po potrebi z mojim ukazom ne bodo ukiniteli. Na isti način se bodo v bodoče ustvarjali tudi novi zakoni. Narodna skupščina, izvoljena 11. decembra 1927, se razpušča."⁶

Aleksandrova odločitev 6. januarja 1929 gotovo ni bila popolno presenečenje, toda v tistem trenutku morda le ni bila najbolj pričakovana rešitev politične krize. Nenazadnje je bil vzrok zadnje krize v državi odstop vlade Antona Korošca, ki je bila v burni in kratki jugoslovanski politični zgodovini že petindvajseta po vrsti.⁷ V

² Danilo Gregorič: Samomor Jugoslavije. Ljubljana 1945, str. 35.

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

⁵ Slovenec, 6. 1. 1929 (druga posebna izdaja), Proklamacija Nj. Vel. kralja Aleksandra I. Mojemu dragemu narodu! Vsem Srbom, Hrvatom in Slovencem!

⁶ Prav tam.

⁷ Karl Kaser: Handbuch der Regierungen Südosteuropas (1833-1980) II. Graz 1982, str. 3-31.

desetih letih obstoja Kraljevine SHS sta se torej povprečno izmenjali dve vladi in pol v enem letu, kar pomeni, da je bila Koroščeva demisija le še ena v dolgi vrsti le-teh. Poleg tega so tudi konkretni vzroki za Aleksandrov korak - nerešeno nacionalno vprašanje z največjo ostrino v srbsko-hrvaškem sporu, bili najbolj v ospredju po streljanju v skupščini junija 1928. A kralj se tedaj ni odločil za tovrstno potezo. Mandat je zgolj zaupal drugemu človeku in vidovdanski parlamentarizem je živel naprej.

Po odstopu Koroščeve vlade so bila, kakor vselej do tedaj, široko odprta vrata najrazličnejšim razglabljanjem in spekulacijam o možnem razpletu krize. Politične kombinacije, ki so se pojavljale v javnosti, so sprva ustvarjale vtis, da je možna parlamentarna rešitev. Spomnimo, da je Koroščev kabinet v skupščini podpirala t. i. četvorna koalicija - zveza med Slovensko ljudsko stranko (SLS), Narodno radikalno stranko (NRS), Jugoslovansko muslimansko organizacijo (JMO) in demokrati. Medtem ko so prve tri stranke ostajale složne, so bile razmere v poslanskem klubu in sami stranki demokratov nejasne. Stranka Ljube Davidovića je bila vedno bližja zagrebški opoziciji. Končno so njeni ministri tudi izstopili iz vlade, s čimer so dejansko povzročili padec celotnega kabineta. Prav to dejstvo je že nakazovalo obrise možnega razpleta krize, ki ga je 2. januarja sam Korošec predstavil kralju. Predlagal je preprosto obnovo četvorne koalicije ali pa prehod na trojno koalicijo (SLS, NRS, JMO) in začetek pogovorov z Zagrebom.⁸ Obnova četvorne koalicije je bila tudi po mnenju časnika Slovenec "najverjetnejša in najsigurnejša rešitev".⁹ Kljub navidezni razumnosti Koroščevega predloga pa se je Aleksander odločil drugače. Začel je s širokimi konzultacijami in k sebi v avdienco povabil domala vse vidnejše politike. Iz Zagreba sta prišla tudi šefa Kmečko demokratske koalicije, vodja HSS Vladko Maček in vodja samostojnih demokratov Svetozar Pribičević.¹⁰ Petega januarja, po koncu konzultacij, se je tako zdelo, da si kralj na kar najširši platformi prizadeva najti izhod iz krize.

Toda vse opisano politično manevriranje je bila očitno le Potemkinova vas, igra, ki naj bi prepričala javnost, da je možna rešitev samo ena - ukinitvev parlamentarizma. Očitno je imel francoski novinar prav in je bil kočljivi položaj Aleksandru res zaželen. Izkoristil ga je za realizacijo svojega vnaprej pripravljenega načrta. Široke konzultacije so bile pri tem zgolj izgovor, saj je kralj kot dober poznavalec političnega življenja v državi gotovo vedel, da ne bodo obrodile nobenih sadov.¹¹ Še več, pokazale so, da so gledišča političnih strank na državni

⁸ Todor Stojkov: Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935. Beograd 1969, (dalje Stojkov, Opozicija), str. 63; o prvih odmevih na krizo glej: Slovenec, 1. 1. 1929, Po demisiji vlade; 3. 1. 1929, Demisija sprejeta; Jutro, 1. 1. 1929, Ugibanja o razvoju vladne krize; 2. 1. 1929, Danes odločitev o sprejetju demisije; 2. 1. 1929, Beograjska ugibanja o stališču KDK; 3. 1. 1929, Demisija sprejeta - konzultacije priče.

⁹ Slovenec, 1. 1. 1929, Po demisiji vlade. Po mnenju jugoslovanskega diplomata in Aleksandrovega privrženca Prvislava Grisogona je imel tedaj kralj - poleg ukinitvev parlamentarizma - na voljo še tri zasilne izhode: lahko bi vlado zaupal številčno šibki KDK z nalogo priprave novih volitev, lahko bi imenoval nevtralno vlado, ki bi prav tako pripravljala volitve, ali pa bi ohranil vlado obstoječe koalicije "sa zadatkom da dalje krpari s dana u dan." Prvislav Grisogono: Ujedinjena Jugoslavija (Od plemena i regionalnih koncepcija do nacionalne države). Ljubljana 1938, str. 93-94.

¹⁰ V avdienco h kralju so bili povabljeni naslednji politiki: A. Stanojević in V. Vukićević kot predstavnika NRS, V. Maček in S. Pribičević (KDK), L. Davidović (DS), A. Korošec (SLS), A. Hrasnica, ki je nadomeščal predsednika JMO M. Spaha, ter skupščinski predsednik I. Mihajlović. Slovenec, 4. 1. 1929, Široke konzultacije se priče; 5. 1. 1929, Dr. Maček ostane v Belgradu.

¹¹ Stojkov, Opozicija, str. 63.

razvoj diametralno nasprotna. Na eni strani naj bi se politiki četvorne koalicije (tudi del demokratov) spraševali, zakaj je Davidović sploh sprožil krizo in se tako očitno zavzemali za obnovo obstoječe koalicije, na drugi strani pa je Maček zahteval popolno državno preureditev¹² in "vzpostavitev državnih, zgodovinskih in kulturno-zgodovinskih ozemelj s saborom in popolno zakonodajo in upravo. To je z zakonodajno in izvrševalno oblastjo."¹³ Tako stališče je bilo za ostale strankarske prvake povsem nesprejemljivo. Če so ga nekateri zavračali iz načelnih razlogov, se je drugim zdelo neizvedljivo. Med slednje real-politike lahko uvrstimo tudi Korošca, ki je prav tako zavrnil Mačkov predlog. Ko je kralj z mnenjem načelnika SLS seznanil prvaka HSS, naj bi ta celo odvrnil, da Korošec laže. Aleksander naj bi na to pripombo zgolj retorično vprašal: "Da, a zašto svi oni (strankarski prvaki - op. J. G.) lažu?"¹⁴

Ostra stališča HSS so se seveda napajala v množičnem nezadovoljstvu, ki je po atentatu na karizmatičnega Stjepana Radića kipelo med ljudstvom na Hrvaškem. Kraljev zagrebški zaupnik, novinar Toni Šlegel, je tako decembra 1928 poročal na dvor, da je "momentana situacija vrlo teška" in da vodstvo najmočnejše hrvaške stranke "sve kad bi i htjelo, naprosto ne može, zbog općeg političkog raspoloženja u ovim krajevima (na Hrvaškem - op. J.G.), da se upusti u razgovore, pregovore ili čak saradnju sa kojom od velikih vladinih stranaka."¹⁵ Množični protesti na Hrvaškem pa so imeli svoj antipod v srbski mržnji prečanskih sodržavljanov. Po svoje nadvse ilustrativno je anonimno pismo nekega Srba iz julija 1928, ki se je ohranilo v arhivu kraljeve pisarne. V njem je žolčni pisec očital Hrvatom "zgodovinske napake": "Kada su Srbi ginuli, Vi ste uživali pored Franje (cesarja Franca Jožefa - op. J. G.), a sada bi Vi htjeli, da sudite Srbima, od danas, pa u buduće. Sve ćemo Vas gaziti pičke Vam majčine. Špijuni, izdajice, vucibatine, smradi jedni, šokci, nevere. Ne samo što smo ubili ove zlikovce (hrvaške poslance v skupščini - op. - J. G.) nego nikada više mira nećete imati, sve ćemo Vas sa zemljom spraviti, a na Vaša zemljišta useliti Srbe heroje. - A Vas? - Vas pojebati, pa sa Vama zna se... Idite u Austriju, pa tamo budite verni, idite na Franjin grob pa mu se izjadajte."¹⁶ Nacionalna nasprotja v prvi Jugoslaviji so v drugi polovici leta 1928 nedvomno dosegla enega svojih vrhov.

Notranjepolitične razmere so tako bile za kraljev načrt več kot ugodne. Morda se zdi, da je bila situacija neposredno po atentatu na Radića junija 1928 še ugodnejša, vendar Aleksander tedaj očitno še ni bil pripravljen na radikalen korak. Poleg tega bi uvedba diktature takoj po streljanju v skupščini prav lahko ustvarila (če že ne ne potrdila)¹⁷ vtis, da je bil atentat pripravljen na dvoru kot povod za ukinitve

¹² O stališčih in razmerah v HSS na predvečer 6. 1. 1929 glej Ljubo Boban: Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941 : iz povijesti hrvatskog pitanja, 1. knjiga. Zagreb 1974, (dalje Boban, Maček i politika HSS) str. 41-44.

¹³ Slovenec, 5. 1. 1929, HSS zahteva svobodno Hrvatsko.

¹⁴ Svetozar Pribičević: Diktatura kralja Aleksandra. Zagreb 1990 (dalje Pribičević, Diktatura), str. 85-86.

¹⁵ Navedeno po Stojkov, Opozicija, str. 55.

¹⁶ Arhiv Srbije i Crne gore Beograd (dalje ASCG), fond 74, Dvor Kraljevine Jugoslavije, fasc. 11/22, Kancelarija kralja 1919-1941, pismo anonimnega avtorja.

¹⁷ Stanko Majcen, funkcionar v Ministrstvu za notranje zadeve v času Koroščevega ministrovanja, je v svojih spominih na Korošca zapisal, da je na predvečer skupščinskega streljanja atentator Puniša Račić obiskal notranjega ministra Korošca in se pri njem zadržal do enajstih ponoči. Po obisku črnogorskega poslanca naj bi Korošec dejal: "Nesreča bo." Stanko Majcen: Moji spomini na dr. Antona Korošca, Zbrano delo, 4. knjiga, Ljubljana 1996, str. 337.

parlamentarizma,¹⁸ kar gotovo ne bi bilo modro državniško dejanje. Kralj je za uvedbo diktature ob drugih pripravah še posebej potreboval "odobritev" tujine, zlasti zveste zaveznice Francije. Za to je poskrbel v novembru 1928, ko je odprtal v Pariz in si pridobil podporo francoskih oblasti.¹⁹

Po končanih pripravah, pozitivnem mnenju Pariza in nastali vladni krizi je v noči s 5. na 6. januar 1929 Aleksander končno lahko končal parlamentarno agonijo Kraljevine SHS. Hkrati s svojo proklamacijo je izdal še vrsto spremljajočih zakonov, ki so določeneje zaznamovali diktaturo, in imenoval novo vlado. Na čelo le-te je postavil kontroverzno in sebi skrajno zvesto osebo - poveljnika kraljeve garde generala Petra Živkovića. Predsedniku vlade je obenem zaupal tudi pomembno notranje ministrstvo, ostale resorje pa je deloma poveril predstavnikom srbskih strank - Nikoli Uzunoviću, Milanu Srškiću, Boži Maksimoviću, Vojislavu Marinkoviću, kasneje Kostu Kumanudiju, deloma pa predstavnikom hrvaških gospodarskih krogov²⁰ - Stanku Švrljugi, Otonu Frangešu, nekoliko kasneje Želimiru Mažuraniću. Minister za promet je postal Slovenec Anton Korošec, ki je bil tudi edini načelnik politične stranke v novi vladi.²¹ Njegovo imenovanje v Živkovičev kabinet je bilo posledica jasnega in preprostega dejstva, ki ga je Aleksander v nekem pogovoru razložil srbskemu patriarhu Gavrilu: "On u Slovenačkoj ima većinu naroda za sobom i njegovo prisustvo u današnjoj vladi je od ogromnog značaja."²²

Imenovanje Petra Živkovića za predsednika vlade je bila poteza, ki je še posebej opredelila značaj bodoče Aleksandrove diktature. Pri tem velja zlasti izpostaviti dejstvo, da je bil Živković vojak, kar je posledično opozarjalo na vojaško oporo kraljevega režima. Sicer je veljal za zvestega oprodo dinastije Karađorđević. Njeno zaupanje si je pridobil že v letu 1903, ko je sodeloval v zaroti proti Obrenovićem. Kasneje je bil osebni spremljevalec mladega princa Aleksandra in predvsem eden ključnih udeležencev solunskega procesa proti polkovniku Apisu in protikarađorđevićevski organizaciji Črna roka. Njegova predanost kralju je bila očitna,²³ a prav tako očitne so bile tudi njegove slabosti. Kot vojak se ni odlikoval ne s spretnostjo ne s pogumom in zato ni užival posebnega ugleda. Prav tako kot človek, ki se nikoli ni ukvarjal s politiko, ni razumel politične obrti. Še posebno slabost je pomenila njegova homoseksualnost, ki je tedaj veljala za težko in deviantno bolezen.²⁴ Anonimni znanstvenik s psihopatološkega področja je vrh vsega menil, da je general resen psihični bolnik in da ne sodi na državniško funkcijo, temveč v ustrezen zdravstveni zavod. Skladno z njegovo diagnozo je bil Živković psihopat, obolev za "totalno paranojo", "jedan opasni komplikovani bolesnik" in ne zgolj

¹⁸ Stojkov, Opozicija, str. 54.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Velik del hrvaških poslovnih krogov, kamor so sodili tudi omenjeni ministri, ni sledil politiki HSS. Stojkov, Opozicija, str. 74.

²¹ Seznam prve sestave Živkovičevega kabineta po resorjih je med drugim objavljen v Jutro, 7. 1. 1929, Nova vlada; Stojkov, Opozicija, str. 74-76.

²² Memoari patrijarha srpskog Gavрила. Beograd 1990, str. 60.

²³ Ameriški poslanik ga je na kratko označil kot skrajno zvesto "srednjeveško figuro". Jože Pirjevec: Jugoslavija 1918-1992 : nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije. Koper 1995, (dalje Pirjevec, Jugoslavija) str. 58.

²⁴ Branislav Gligorijević: Kralj Aleksandar Karađorđević u evropskoj politici. Beograd 2002, (dalje Gligorijević, Kralj Aleksandar) str. 184-185.

"jedan prost pederasta".²⁵ Toda vsem manjkom navkljub je bil poveljnik kraljeve garde zvest in energičen človek z jeklenimi živci, ki je vodil eno najučinkovitejših vlad v jugoslovanski politični zgodovini.²⁶

* * *

S šestim januarjem 1929 je bilo ustavne dobe v Kraljevini SHS za nekaj časa konec. Vse določbe Vidovdanske ustave so s kraljevo proklamacijo izgubile veljavo, med njimi tudi tiste, ki so govorile o državno-pravnem ustroju države, o vrhovni upravi, o položaju kralja v državni ureditvi in podobno. Aleksander je zato moral sočasno z razglasitvijo diktature nujno objaviti tudi Zakon o kraljevi oblasti in vrhovni državni upravi, s čimer je konkretnije določil novo državno ureditev in upravo. V prvi in drugi člen novega zakona je dal jasno zapisati, da je Kraljevina SHS dedna monarhija, v kateri je kralj nosilec vse oblasti. "Kralj izdaja in proglašča zakone; postavlja državne uradnike in daje vojaške čine." Kraljeva oseba je bila po zakonu nedotakljiva. "Kralja se ne more delati za nič odgovornega, niti ne more biti kralj tožen." Za razumevanje značaja diktature sta bila nadvse povedna 15. in 16. člen, kjer je bilo zapisano, da "kralj imenuje predsednika in člane ministrskega sveta, ki so neposredno pod kraljem in delajo po njegovem pooblastilu v posameznih panogah državne uprave." Ministri so bili odgovorni kralju, ki jih je lahko tudi obtožil.²⁷

Upošteva je navedene določbe zakona in zlasti dejstvo, da so bili ministri odgovorni samo nedotakljivemu kralju, lahko neustavni režim po 6. januarju 1929 označimo kot "čisto diktaturo", v kateri je imel kralj absolutno oblast.²⁸ Septembra 1931 je sicer postala prva Jugoslavija znova ustavna monarhija z Narodnim predstavništvom, toda bistvo režima se s tem ni spremenilo. Država je v prvi polovici tridesetih let ostajala trdno v primežu monarha Aleksandra. To je bilo obdobje jugoslovanske zgodovine, ki ga lahko brez zadržkov poimenujemo čas osebne kraljeve diktature oz. diktatura kralja Aleksandra.

* * *

Kmalu po razglasitvi diktature je kralja obiskal znani francoski novinar Jules Sauerwein, urednik pariškega Matina. Aleksander mu je namenil celo uro in med pogovorom nanizal nekaj izjav, v katerih je Sauerweinu in javnosti ponudil svojo

²⁵ ASCG, fond 37, Zbirka Milana Stojadinovića, fasc. 9/48, Političko stranačka pitanja, pismo dr. Veritasa.

²⁶ Poleg naštetih Živkovićevih prednosti velja izpostaviti še eno - njegovo politično sprejemljivost, saj naj bi tako Radić pred svojo smrtjo kot Korošec menila, da je prav on najprimernejša osebnost za vodenje nepolitične vlade. Po mnenju srbskega zgodovinarja Branislava Gligorijevića pa imenovanje Živkovića za predsednika vlade le ni bil "dobar potez". Gligorijević, Kralj Aleksandar, str. 184 in 185.

²⁷ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti (dalje UL ljubljanske in mariborske oblasti), 4/1929, Zakon o kraljevski oblasti in o vrhovni državni upravi in popravek k zakonu in UL 5/1929; Slovenec, 8. 1. 1929, Zakon o kraljevi oblasti in vrhovni državni upravi. Glej tudi Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992. Ljubljana 2005, str. 321-323.

²⁸ Prim. Ferdo Čulinović: Jugoslavija između dva rata, II. Zagreb 1961, (dalje Čulinović, Jugoslavija) str. 11; Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941. Ljubljana 1965, (dalje Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji) str. 385-386, kjer avtor kritično obravnava ostale oznake diktature, ki so se pojavljale v strokovni in siceršnji javnosti. Tako med drugim zavrne opredelitve vojaška diktatura, fašistična diktatura in monarhofašistična diktatura.

razlago novega stanja v državi. "Diktatura', je (kralj) ponavljal opetovano, 'je beseda, ki jo je lahko izgovoriti, toda potrebno je, da se pravično razume. Sodim, da ni diktature, ki bi bila manj opravičena kakor je bila diktatura nekkih strankarskih šefov, ki so ne da bi se držali določenih strankarskih programov suvereno odločali o tem, kdo od njihovih prijateljev bo izvoljen v posameznih okrožjih. /.../ Kaj hočem izvesti, je docela enostavno. Daleč je od mene misel, da vodim državo z avtoritativnim režimom brez kontrole. Moji načrti gredo za tem, da dam državi kasneje pravi parlamentarizem in resnično demokracijo na podlagi pravičnega volilnega reda."²⁹ Kralj je v izjavi jasno poudaril, da je režim njegove diktature zgolj prehodni,³⁰ kajti razmere v državi preprosto niso dopuščale drugega izhoda. Le nekaj dni pozneje je v intervjuju londonskemu novinarju Fergusonu dejal, da sprejema "na svoja ramena vso odgovornost za svoj korak."³¹ Tako je kljub šestemu členu Zakona o kraljevi oblasti in vrhovni državni upravi (Kralj ni bil za nič odgovoren) izpostavil svojo osebo in prevzel nase vse breme morebitnega neuspeha šestojanuarskega režima.

Če vsaj delno upoštevamo opisane Aleksandrove izjave, moremo domnevati, da je njegova odločitev za diktaturo temeljila v objektivnih političnih okoliščinah tistega časa in ne v njegovih osebnih nagnjenjih. Sam po svojih osebnostnih lastnostih bojda ni bil avtokrat.³² Veljal naj bi za razgledanega in študijoznega vladarja, ki je vsak večer po pol enajsti, ko se je končal njegov delovni dan, v svojem kabinetu bral in pisal vse do ene ponoči. Bil naj bi ljubitelj umetnosti, arheologije in numizmatike ter strasten športnik; predvsem lovec, jahač in igralec tenisa. Zelo je spoštoval svoje vojne tovariše. V vsakem primeru je dajal vtis vzornega vladarja. Toda lepa vladarska fasada je v sebi skrivala tudi nekatere druge Aleksandrove lastnosti - ozko poznavanje sveta, dvomljive vojaške sposobnosti, nasprotovanje avtonomiji jugoslovanskih "plemen",³³ silno nervozo, naglo jezo in posledično krhko zdravje, ki pa ga ni oviralo pri njegovi vsakodnevni strasti - kajenju francoskih cigaret znamke Gauloises. Kadil naj bi cigareto za cigareto, a le do polovice.³⁴

* * *

V paketu novih zakonov, ki so izšli ob razglasitvi šestojanuarske diktature, je bil tudi novi Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi.³⁵ Predpis je bil v večini členov podoben svojemu predhodniku, Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi iz leta 1921, le v nekaj delih je bil usklajen z duhom novega režima. Toda ti deli so bili za nadaljnje politično življenje v državi usodni. Zakon je namreč v tretjem členu določal, da se "prepovedujejo in razpuščajo vse politične stranke, ki

²⁹ Jutro, 18. 1. 1929, Kralj Aleksander o vzrokih in ciljih svojih ukrepov.

³⁰ Prim. uvodnik Verbum regis, Slovenec, 19. 1. 1929.

³¹ Slovenec, 26. 1. 1929, Nova kraljevska beseda kralja Aleksandra.

³² Gligorijević, Kralj Aleksandar, str. 181.

³³ Pirjevec, Jugoslavija, str. 57, 62.

³⁴ ASCG, 74, Dvor Kraljevine Jugoslavije, fasc. 38/56, Kancelarija kralja 1919-1941; Gligorijević, Kralj Aleksandar, str. 168-179.

³⁵ Pristojnost sojenja v deliktih političnega značaja, ki jih je omenjal imenovani zakon, je dobilo novoustanovljeno Državno sodišče za zaščito države. Novi sodni organ je skozi vsa trideseta leta služil oblasti za preganjanje političnih nasprotnikov, v prvi vrsti komunistov. Čulinović, Jugoslavija, str. 14. Zakon o ustanovitvi sodišča je objavljen v UL ljubljanske in mariborske oblasti, 5/1929, Zakon o državnem sodišču za zaščito države in tudi v Jutru, 8. 1. 1929, Državno sodišče za zaščito države.

imajo versko ali plemensko obeležje." Pokazalo se je, da so bile to prav vse tedaj v državi registrirane politične stranke. Zakon je še prepovedoval shode vseh vrst brez poprejšnjega dovoljenja oblasti in, kar je bilo še posebno zanimivo v političnem življenju tiste dobe, nošenje znakov, zastav ali napisov "kot znak pozivanja ali ščuvanja, da se bi ustvarilo javno mnenje, da je treba obstoječi pravni red zamenjati z drugim /.../."³⁶ Kot za šalo je bila pod besedilom zakona objavljenega v Slovincu zapisana dunajska vremenska napoved: V južnih Alpah so verjetne padavine. Naslednja leta resnično niso bila pretirano vedra.

Med ostalimi zakoni, ki so bili uveljavljeni takoj ob začetku diktature, sta bila še Zakon o spremembi zakona o oblastnih samoupravah in občinah in novi zakon o tisku. Na podlagi določb prvega so bile razpuščene vse občinske uprave v državi, poleg njih pa tudi vse oblastne skupščine z oblastnimi odbori vred, z drugim pa si je država ustvarila učinkovito orodje za oblikovanje sebi prijaznega javnega mnenja.³⁷ Aleksandrova diktatura je tako že v samem začetku na institucionalni ravni posegla vse do najnižjih struktur oblasti.

Zakonodajni tempo, ki so ga nakazali prvi dnevi diktature, se je nadaljeval skozi vse obdobje šestojanuarskega režima. Zaradi neučinkovitosti Narodne skupščine je v državi po celem desetletju od njenega nastanka in njenega delovanja še vedno obstajalo toliko pravnih območij kot ob zedinjenju. Škodljivi "pravni partikularizem" ni oviral zgolj gospodarskega prometa, temveč vse sfere družbenega življenja. Neurejeni so bili stvarno-pravno odnosi med državljani iz različnih delov države, posebno težavo so predstavljali predpisi, ki so urejali zakonsko zvezo, in podobno.³⁸ Pravna unifikacija države je tako bila nujna, njena uresničitev pa nadvse pozitivna zasluga šestojanuarskega režima.

Priprava zakonodaje je bila zaupana novemu organu - Vrhovnemu zakonodajnemu svetu, ki je pretresal in obravnaval množico novospisanih zakonskih načrtov in predpisov. O intenzivnosti zakonodajnega dela priča dejstvo, da je bilo zgolj v prvem letu diktature na vladi obravnavanih 233³⁹ novih zakonov in podzakonskih aktov, vključno z nadvse potrebnima Kazenskim zakonikom in Kazenskim postopnikom.⁴⁰

Prav izenačenje zakonodaje je bila ena pomembnejših smernic delovnega programa nove vlade. Poleg tega so v programske cilje Živkovičevega kabineta sodili še ureditev socialno-političnih tem, sanacija državnih financ in gospodarstva, preosnova državne uprave vključno z redukcijo števila ministrstev ter odprava protekcionizma v državni upravi. Načrtovana zunanjepolitična usmeritev je ostajala enaka kot prej - zasledovanje mirovne politike ob tesnem sodelovanju z zavezniki, pred-

³⁶ UL ljubljanske in mariborske oblasti, 5/1929, Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi; Slovenec, 8. 1. 1929, Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi. Zakon je bil 1. 3. 1929 še dopolnjen. Med drugim je prepovedal propagiranje odcepitve dela kraljevine od državne celote in izzivanje "plemenske razcepljenosti" ali "plemenskega razdora". UL ljubljanske in mariborske oblasti, 25/1929, Zakon o izpremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi z dne 6. januarja 1929; Slovenec, 2. 3. 1929, Dopolnitev zakona o zaščiti javne varnosti.

³⁷ Slovenec, 6. 1. 1929 (druga posebna izdaja), Novi zakoni; Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1929-1931. Beograd 2002, (dalje Zapisnici) str. XXXIV-XXXV.

³⁸ Čulinović, Jugoslavija, str. 10-11; prim. Slovenec, 12. 1. 1929, Izenačenje zakonov prva naloga.
³⁹ Seštevek novih predpisov iz prvega leta diktature temelji na seznamu, objavljenem v Zapisnici, str. 353-365.

⁴⁰ Čulinović, Jugoslavija, str. 14; Slovenec, 14. 3. 1929, Danes se sestane zakonodajni svet.

vsem s Češkoslovaško. Omenjeni vladni cilji pa so ostajali v senci osrednje in najpomembnejše programske točke, ki je skladno z manifestom kralja Aleksandra predvidevala konsolidacijo države "v smislu jugoslovanskega edinstva" in posledično odstranitev nesporazumov "med posameznimi plemeni, ki prebivajo v Kraljevini SHS." Za doseg tega cilja je zato bilo nujno vzpostaviti stanje, ko "naj ne bo nobene organizacije več, ki bi bila le hrvatska, ali srbska, ali slovenska, ampak morajo vse nositi splošnodržavni in jugoslovanski značaj."⁴¹

* * *

Prvi javni odmevi na vzpostavitev nove državne ureditve so bili na slovenskem ozemlju nadvse pozitivni. Oba nasprotujoča si politična tabora sta končanje prejšnjega stanja pozdravila in tako bržkone že začela zbirati politične točke pri vladarju. Časnik Slovenec je v svojem prvem uvodniku po suspenzu ustave zapisal: "V kolikor je bilo ob priliki imenovanja nove vlade presenečenja, je to presenečenje v širokih masah naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov bilo prijetno in ponekod naravnost iskreno navdušeno." Uvodničar je v nadaljevanju bralcem pojasnjeval, da je demokracija že "dragocena pridobitev francoske revolucije", toda v Kraljevini SHS žal ni naletela na plodna tla, saj je v državi prevladoval "duh strankarske zaslepljenosti".⁴² Javno izraženo stališče katoliškega političnega tabora je bilo utemeljeno v dejstvu, da je kralj "izbral edino mogočo in edino pravo pot v danem položaju. Njen končni cilj je točno označen: povratek resnične, na nesebični ljubezni do občega dobra in moralni odgovornosti sloneče demokracije."⁴³

Liberalno Jutro je bilo nekoliko bolj zadržano; najbrž zaradi dejstva, da je v novo vlado vstopil Anton Korošec. Toda glavna smernica, ki je odmevala v njegovih člankih, je v vsakem primeru pritrjevala novemu režimu.⁴⁴ V uvodniku z 8. januarja je zapisalo, da mora kraljev apel, "naj v tem resnem trenutku vsi Srbi, Hrvati in Slovenci z vso vnemo pomagajo, da se skoraj ustvarijo zopet redne razmere in da se doseže taka ureditev naše Jugoslavije, ki bo zasigurala narodu zadovoljstvo, državi pa moč in ugled /.../, globoko odjekniti v srcu vsakega rodoljuba."⁴⁵

Podobno so se odzvali tudi v drugih delih države. Novi režim so povsod sprejemali, izrazitejšega javnega negodovanja ali demonstriranja ni bilo. Celo nekateri vidnejši hrvaški časniki, med njimi Obzor, so se odkrito postavili na Aleksandrovo stran.⁴⁶ Ukinitvi parlamentarizma niso nasprotovali niti vodilni politiki tedaj še legalnih političnih strank, vključno z načelnikom HSS Mačkom. Edino izjemo je predstavljala prepovedana Komunistična partija Jugoslavije, ki je diktaturo na samem začetku ostro zavrnila in ji napovedala oborožen boj.⁴⁷

⁴¹ Slovenec, 22. 1. 1929, Program vlade; 22. 3. 1929, Delovni program vlade; 18. 4. 1929, Program vlade za proračunsko leto 1929-30; Jurij Perovšek: Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih. V: Slovenska trideseta leta, Ljubljana 1997, (dalje: Perovšek, Trideseta leta) str. 19-20.

⁴² Slovenec, 8. 1. 1929, Vlada zakonitosti, pravice in enakosti.

⁴³ Slovenec, 19. 1. 1929, Verbum regis.

⁴⁴ Prim. Jutro, 22. 1. 1929, uvodnik.

⁴⁵ Jutro, 8. 1. 1929, uvodnik.

⁴⁶ Slovenec, 8. 1. 1929, Hrvati z navdušenjem pozdravljajo novi položaj.

⁴⁷ Stojkov, Opozicija, str. 73. O reakcijah KPJ na uvedbo diktature glej Janko Pleterski: Narodi, Jugoslavija, revolucija. Ljubljana 1986, str. 230-241.

Med najbolj iskrene privržence novega režima so gotovo sodili predstavniki gospodarskih krogov.⁴⁸ Gospodarska in finančna politika države v dvajsetih letih je namreč bila "skoraj dosledno zgrajena na tem, kakor da imajo gospodarski krogi samo to pravico, da plačujejo davke, a da nimajo besede v upravi države."⁴⁹ V letih najbolj divjega strankarskega kupčkanja z resorji in državnim denarjem so se trgovinske pogodbe s tujimi državami sklepale ne oziraje se na dejanske potrebe gospodarstva, tako da je izvoz padal in slabil moč domačega gospodarstva. V novem položaju so se poslovni krogi upravičeno nadejali izboljšanja. Upoštevanje omenjeno, ni naključje, da so hrvaški predstavniki v Živkovičevi vladi prihajali iz vrst zagrebških finančnih in gospodarskih krogov.⁵⁰

Poleg najrazličnejših organizacij, združenj in političnih strank so novo stanje goreče komentirale tudi najširše plasti prebivalstva. Mnogi so ga pozdravili in svoje mnenje sporočali osebno kralju na dvor. V njegovi pisarni so tako ohranjena številna pisma z izrazi podpore in z raznoterimi idejami za boljšo prihodnost. V imenu prebivalcev Stojncev pri Ptuju je kralju in proklamaciji klical "Živijo" tamkajšnji gostilničar Ivan Žuran, neki skopski književnik mu je posvetil pesem "Imal' koga?", ki bi rešil narod in domovino, dubrovniški advokat Bjelovučić pa je celo razdelal predlog nove administrativne delitve države. Območje Slovenije je razdelil na dve županiji, podrejeni Vojvodi slovenskemu.⁵¹

Prvi odzivi na Aleksandrovo potezo v delu tujine so prav tako bili naklonjeni novi situaciji. Nemški in angleški listi so izražali razumevanje in v nastali situaciji videli pot k rešitvi jugoslovanskega notranjepolitičnega problema.⁵² Dunajska monarhistično usmerjena Reichspost je zapisala, da je bil "gordijski voz /.../ z absolutističnim aktom kralja Aleksandra presekan", s čimer se je odprla pot za novo organizacijo države.⁵³ Največjega odobravanja je bil kralj deležen v Franciji in na Češkoslovaškem. Medtem ko je prva država tako že bila seznanjena z njegovim načrtom, ga je tudi druga kot tesna zaveznica enako zavzeto podpirala. Časniki v obeh državah so v kraljevem koraku videli pogumno dejanje, ki bo končalo obdobje političnih sporov.⁵⁴ Stabilizacija notranjepolitičnih razmer in posledična krepitev Kraljevine SHS v mednarodni politiki je seveda pomenila večanje teže Male antante, t. j. zavezništva med Češkoslovaško, Romunijo in Kraljevino SHS, obenem pa tudi večjo moč Francije, ki je veljala za patrona omenjenega zavezništva. Stališče Pariza do tega dela Evrope se nedvoumno zrcali v besedah fran-

⁴⁸ Ti so 23. 1. 1929 poslali kralju posebno resolucijo, v kateri so pojasnili svoje težave in predlagali nujne ukrepe za izboljšanje položaja. Mikuž, Slovenci v stari Jugoslaviji, str. 387-388.

⁴⁹ Slovenec, 9. 1. 1929, Program nove vlade.

⁵⁰ Stojkov, Opozicija, str. 73.

⁵¹ ASCG 74, Dvor Kraljevine Jugoslavije, fasc. 10/19, Kancelarija kralja 1919-1941. V zvezi z Bjelovučičevim predlogom so zlasti zanimive meje obeh slovenskih županij. Slednji bi bili teritorialno približno enaki takratnim oblastem, vendar ne bi obsegali Črnomlja, Metlike, Žumberka in Marindola, saj naj bi ti kraji pripadali Hrvaški. Prav tako vanju ne bi bilo vključeno Medimurje in Dolnja Lendava. Očitno je bil avtor resnično pozoren na "občutljivost Hrvatov." Več o genezi slovensko-hrvaške meje glej v Marko Zajc: Problem slovensko-hrvaške meje v 19. stoletju (Žumberško vprašanje). Ljubljana 2003 (magistrska naloga).

⁵² Slovenec, 8. 1. 1929, Simpatični komentarji tujine.

⁵³ Reichspost, 7. 1. 1929, Diktatur in Jugoslawien.

⁵⁴ Slovenec, 8. 1. 1929, Simpatični komentarji tujine; Stojkov, Opozicija, str. 77-78.

coskega poslanika v Budimpešti iz februarja 1928: "Francoska politika v Srednji Evropi - to je Mala antanta."⁵⁵

Pozitivno mnenje v večini tujih držav je treba razumeti v širšem političnem kontekstu obdobja med obema svetovnjima vojnoma. Aleksandrov korak tedaj namreč ni pomenil izvirne državniške poteze. Avtoritarne vladavine so v tistem času bile pogost političen pojav. Na Poljskem je na ta način vladal maršal Piłsudski, na Madžarskem je v tridesetih letih začel kopičiti pristojnosti admiral Horthy, na Portugalskem António de Oliveira Salazar, v Španiji se je nekoliko kasneje na oblast zavihtel general Franco... Aleksandrova diktatura, čeprav časovno nekoliko zgodnejša, tako ni pomenila političnega fenomena. Nasprotno, glede na notranje razmere v državi je bila sprva med zaveznicami, pa tudi nevtralnimi državami, zaželena.

* * *

V časopisu in politični publicistiki iz tridesetih se je kot stalnica ponavljala teza, da je odločno Aleksandrovo dejanje 6. januarja 1929 rešilo enotnost države in s tem sam njen obstoj. V zaostreni politični situaciji po strelih v skupščini se je kriza v državi dejansko zdela neobvladljiva. Prijatelj slovanstva, Škot Robert William Seton-Watson, je ugotavljal, da je po tem dogodku izgledalo, "da je državništvo bankrotiralo, javno mnenje pa je gledalo na krono kot edini ustavni faktor, ki še ni kompromitiran in je sposoben najti izhod iz slepe ulice."⁵⁶ Poseg kralja je tako bil nujen, način, ki ga je izbral, pa je že kmalu po 6. januarju začel porajati dvome in vprašanja. Ugledni publicist Seton-Watson je diktaturi odkrito nasprotoval. Čeprav se je strinjal s potrebo korenite reforme jugoslovanskega političnega sistema, je trdil, da bi jo morala izvesti nevtralna vlada, na čelo katere bi sodila civilna oseba. Nestrankarska vlada bi poskrbela za administrativno reformo in s političnimi strankami izpogajala nov volilni zakon. Medtem bi se razmere v državi umirile. "Če pa bi ta plan kljub vsemu propadel, bi bilo še dovolj časa za uvedbo diktature. Potem bi se lahko pošteno trdilo (kar sedaj ni mogoče), da je kralj storil protizakonito delo, ker so bili vsi zakoniti poskusi zaman."⁵⁷

Za novi režim v Kraljevini SHS je gotovo bilo še posebej boleče, da je Seton-Watson v uglednem češkem časniku Lidove noviny⁵⁸ objavil serijo člankov, v katerih je analitično in s številnimi argumenti obsodil Aleksandrovo diktaturo. Med drugim je ugotovil, da je režim v državi "na celi črti proti načelu parlamentarizma in da je zadušil vsako svobodno kritiko." To, kar se je tedaj dogajalo tedaj v jugoslovanski državi, je razglasil za "čisti absolutizem, nesprejemljiv za pristaša svobodnih institucij katerekoli vrste." Svojo nadvse ostro tezo je podkrepil z zgovorno primerjavo. Po njegovih podatkih je bilo med leti 1896 in 1908 na Ogrskem v političnih procesih obsojenih 885 Nemadžarov na skupno 218 let zapora. Te številke je nato postavil ob bok podatkom iz Jugoslavije, kjer je bilo samo v prvih mesecih leta 1930 v političnih procesih obsojenih 212 ljudi na skupno kar 770 let

⁵⁵ Navedeno po Vuk Vinaver: Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata (Da li je Jugoslavija bila francuski "satelit"). Beograd 1985, (dalje Vinaver, Jugoslavija i Francuska) str. 137.

⁵⁶ Robert William Seton-Watson: Pozadina jugoslovenske diktature (Aleksandar, Pašić, Radić, Pribević). Novi Sad 1967, (dalje Seton-Watson, Pozadina) str. 19.

⁵⁷ Seton-Watson, Pozadina, str. 26-27.

⁵⁸ Lidove noviny, 21. 10. 1930, Stav věcí v Jugoslavii I; 22. 10. 1930, Stav věcí v Jugoslavii II; 23. 10. 1930, Stav věcí v Jugoslavii III; 24. 10. 1930, Stav věcí v Jugoslavii IV.

zapora. Na tej podlagi je nato lahko sklepal, "da 'je nekaj gnilega v državi Danski'."59

Odklonilno stališče do diktature je imel tudi Herman Wendel, nemški publicist, ki je v tujini podobno kot Seton-Watson veljal za poznavalca in simpatizerja Jugoslavije. Novi režim je primerjal s turškimi zatiralci in mu očital, da je jugoslovansko misel osramotil in ne rešil.⁶⁰

Težnja po ponovni vzpostavitvi ustavno-parlamentarnega režima je postajala vse bolj izrazita tudi med številnimi jugoslovanskimi politiki iz vseh pomembnejših političnih opcij. Prej izjemno nasprotujoče si politične skupine so v kljubovanju neparlamentarnemu življenju našle skupni interes in željo za tesnejše sodelovanje.⁶¹ Med politiki nastajajoče Aleksandrove opozicije je še posebno izstopal Svetozar Pribičević, ki je postal prva vidnejša žrtev režima diktature. Zaradi svoje opozicijske aktivnosti je bil najprej interniran v mestece Brus v osrednji Srbiji, nato pa je emigriral v tujino.⁶² Zunaj formalnega dosega jugoslovanske policije je postal eden najostrejših kritikov kraljeve diktature. V Parizu je tako leta 1933 izdal knjigo *La dictature du roi Alexandre*,⁶³ v kateri je odločno obračunal z jugoslovanskim monarhom.

Kritika diktature, ki jo je bilo slišati iz tujine, pa v Jugoslaviji ni imela javnega odmeva. Aleksandrov režim je namreč odločno sledil zastavljenemu cilju: močni in enoviti državi. Kdor je v to podvomil ali temu celo odkrito nasprotoval, je padel v nemilost. Možnosti za odkrito kritiko tudi ni bilo. Z novo zakonodajo je bila vsaka politična dejavnost omejena, v tisku pa je bila uvedena ostra cenzura. Zmerom glasna in številčna hrvaška opozicija je zato začela izdajati ilegalen list *Informacije*,⁶⁴ ki je kljub policijski represiji izšel v več številkah. Anonimni avtorji so v ostrem in čustvenem slogu zapisali, kaj se je zgodilo po šestem januarju: "I napuniše se tamnice, otvoriše se grobovi, zanjihaše se vješala tanka. Rezultat? Nakon tri i pol godine svuda pustoš, glad, bijeda i očaj. Carstvo sotona."⁶⁵

Tovrstne, sicer pretirane sodbe opozicije pa so temeljile na številnih konkretnih argumentih, ki so pričali, da je država po 6. januarju postajala represivna režimska tvorba. Nenazadnje so to priznavali celo vodilni režimski politiki, a so v opravičilo navadno našli kak ciničen izgovor. Na ta način je leta 1932 minister Milan Srškić utemeljil cenzuro: "Gospodo, ja znam da je zakon o štampi i režim štampe strog i nemojte misliti da smo i mi svi oduševljeni za takav jedan strog režim. I mi znamo značaj štampe, ali znamo i rdjavo dejstvo rdjave štampe. Mi znamo, šta je ta rdjava štampa pre 6. januara značila. Mi znamo da je za 20. juni i za ono krvoproliće u Skupštini za polovinu kriva naša nesavjesna štampa. I, gospodo kad je ona bila saradnik svih nedaća pre 6. januara, trebalo je onda tu rdjavu štampu stegnuti, i mi smo je stegli, svesni odgovornosti da radimo jednu tešku ali korisnu stvar."⁶⁶

⁵⁹ Lidove noviny, 23. 10. 1930, Stav věcí v Jugoslavij III.

⁶⁰ Herman Wendel, St. Georgstag - Hajdukentag. Članek, objavljen v Frankfurter Zeitung; navedeno po *Informacije*, št. 5, junij 1932, Strana štampa.

⁶¹ Stojkov, *Opozicija*, str. 106-107.

⁶² Pribičević, *Diktatura*, str. 138-140.

⁶³ Svetozar Pribičević: *La dictature du roi Alexandre*. Paris 1933. Glej recenzijo prevoda, izšel leta 1952 v Beogradu, ki jo je napisal Metod Mikuž, v *Zgodovinski časopis*, 1954, št. 1-4, str. 300-306.

⁶⁴ Časopis hrani ASCG, fond 84, Zbirka Hinko Krizman, fasc. 2/9.

⁶⁵ *Informacije*, št. 3, maj 1932, Da se vratimo na "staro"?

⁶⁶ *Informacije*, št. 2, april 1932, "Rdjava štampa".

Lovke novega režima pa niso segale le v sfere zakonodajne in izvršilne oblasti, temveč tudi na področje sodstva. Neodvisnost sodišč, ki bi mogla varovati državljane pred nepotrebno represijo, je bila v precejšnji meri okrnjena, za sojenje političnih deliktov pa je bilo ustanovljeno celo posebno, že omenjeno Državno sodišče za zaščito države. Poleg tega, da je ta organ kaznoval z drakonskimi kaznimi, se na njegove sodbe sploh ni bilo mogoče pritožiti.⁶⁷

Osrednji režimski politiki so zato morali vztrajno in kontinuirano opravičevati obstoječo politično situacijo in si v njeno apologijo vsakič znova izmišljevati nove argumente. Milan Srškić je v enem svojih govorov pojasnil, da je Aleksandrov režim "diktatura urejenega dela, je to diktatura najboljše delitve dela in obenem diktatura najboljše metode dela. Zato je sedanji režim le diktatura, ki ne trpi, da bi kdo oviral to do skrajnosti napeto delo in zato občutijo režim kot diktaturo le oni, ki so ovirali vse to delo. Sedanji režim je diktatura, kakršno so poznali stari Rimljani v času velikih nevarnosti. Prostovoljno so takrat izročili vso oblast enemu diktatorju, da je mogel ta čim bolj izrabiti vse sile naroda."⁶⁸

Diktatura kralja Aleksandra, ki je sicer bila izraz realne politične potrebe po konsolidaciji razmer v državi, je tako po svojem bistvu predstavljala avtokratsko in represivno vladavino.

Jure Gašparič

THE INTRODUCTION OF KING ALEXANDER'S DICTATORSHIP

S u m m a r y

Interethnic differences in the Kingdom of Serbs Croats and Slovenes reached one of its peaks in the second half of 1928. In an unenviable political situation, King Alexander Karadorđević decided to cut the "Gordian knot" by erasing the whole political legacy from the first decade of the Yugoslav state. He abolished the Constitution, prorogued the Parliament and banned all political parties. Although not being a total surprise to the public, his decision was not the most expected solution to the political crisis. Before imposing his dictatorship, the king went as far as inviting key politicians for consultations, giving an impression that he was endeavouring to find a way out of the crisis on the widest possible platform. This was, however, only an pretext, part of the game intended to convince the public that there was but one solution - the abolition of parliamentarism. Being well acquainted with the political life in the country, the king was surely aware that the consultations would be fruitless. In this way, he adroitly took advantage of the situation in the country to realise his own plan, prepared in advance - that of imposing a personal dictatorship.

Along with the proclamation of dictatorship, he issued a series of accompanying laws and appointed a government. He placed at its head General Petar Živković, the commander of his royal guard, a controversial figure but extremely loyal to him. The new prime minister was also entrusted with the very important Ministry of Interior, while other ministries were given out to the representatives of the Serbian political parties and those from the Croat economic circles. Transport Minister became Anton Korošec, a Slovene who was the only political party leader in the new government. The state's new constitutional system and general government were defined in a special law issued by the king, which explicitly specified that ministers were answerable only to him. The first half of the 1930's can therefore be characterised as a period of the king's personal dictatorship. The package of other laws, promulgated at the beginning of his dictatorship, affected the entire institutional system, down to the lowest governing structures and the judiciary.

The legislative tempo, set in the first days of the dictatorship, continued throughout the January 6th Dictatorship and, after a decade of the state's existence, succeeded in creating a uniform legal system. Due to the inefficiency of the National Assembly, there were still as many legal areas in the

⁶⁷ Informacije, št. 3, maj 1932, Nezavisnost sudova.

⁶⁸ Jugoslovan, 16. 10. 1930, Beseda o diktaturi.

country as at the time of its unification, obstructing every sphere of life, the economy in particular. Legal unification of the country was therefore urgent and its implementation an entirely positive achievement of the January 6th Dictatorship. The dictatorship thus found its most genuine supporters in the economic circles. Although initially welcomed, both at home and abroad, Alexander's intervention started raising doubts and questions soon after 6th of January. Whilst, abroad, the dictatorship was denounced by two renowned publicists in particular, R. W. Seton-Watson and Herman Wendel, there was no opportunity for open criticism at home. Nevertheless, the traditionally opposing political groups found common interest in defying the non-parliamentary regime. With the new legislation curtailing all political activity and strict press censorship in place, any critical thoughts could only be circulated clandestinely. King Alexander's dictatorship, although being an expression of the genuine political need to consolidate the situation in the country, was essentially an autocratic and repressive rule.